

■ УДК 008.2

Т. Ю. Бистрова, доктор філософських наук, професор, Уральський федеральний університет, Уральський державний педагогічний університет, Єкатеринбург, Росія

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПІДСТАВИ ІДЕЇ ВІДКРИТОГО МІСТА

Аналізуються соціокультурні підстави ідеї відкритого міста, які набувають дедалі більшого поширення в середовищі урбаністів, дизайнерів, фахівців з міського розвитку тощо і водночас недостатньо теоретично опрацьовані. Одним з методів концептуалізації ідеї відкритого міста є, на думку автора, її співвіднесення з усталеними характеристиками стану міст (індустріальний, постіндустріальний, неоіндустріальний), що дозволяє уточнити змістовне наповнення «відкритості» міста у XXI ст. При цьому індустріальне місто розуміється як місто, що має пріоритетні економічні інтереси; постіндустріальне — спрямоване на розвиток сфери послуг; неоіндустріальне — до створення і управління якого долучені жителі.

Ключові слова: місто, індустріальне місто, постіндустріальне місто, неоіндустріальне місто, концепція відкритого міста.

Т. Ю. Быстрова, доктор философских наук, профессор, Уральский федеральный университет, Уральский государственный педагогический университет, Екатеринбург, Россия

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ОСНОВАНИЯ ИДЕИ ОТКРЫТОГО ГОРОДА

Анализируются социокультурные основания идеи открытого города, получающие все более широкое распространение в среде урбанистов, дизайнеров, специалистов по городскому развитию и т.п. и вместе с тем недостаточно теоретически проработанные. Одним из путей концептуализации идеи открытого города является, по мнению автора, ее соотнесение с более устоявшимися характеристиками состояния городов (индустриальный, постиндустриальный, неоиндустриальный), позволяющее уточнить содержательное наполнение «открытости» города в XXI в. При этом индустриальный город понимается как город, имеющий приоритетные экономические интересы; постиндустриальный — нацеленный на развитие сферы услуг; неоиндустриальный — к созданию и управлению которого привлечены жители.

Ключевые слова: город, индустриальный город, постиндустриальный город, неоиндустриальный город, концепция открытого города.

T. Yu. Bystrova, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Ural Federal University, Ural State Pedagogical University, Yekaterinburg, Russia

SOCIOCULTURAL FOUNDATIONS OF THE CONCEPTION «OPEN CITY»

The article deals with the social and cultural backgrounds of the idea of open city, which are becoming more widespread among the urbanists, designers, city development specialists etc. At the same time, it still needs more proper theoretical research. In the author's opinion, one of the ways to conceptualize the idea of open city is to compare it with some of the usual attributes of the city (industrial, post-industrial, neo-industrial). This is the way to specify the meaning of «openness» of the city in XXI century. Industrial city is understood as a city with priority of economic interests; post-industrial city — as a city that aims at the development of the service sector; neo-industrial city — as a city, that is created and managed by citizens.

Key words: city, industrial city, postindustrial city, neoindustrial city, conception of the open city.

Постановка проблеми. Словосполучення «відкрите місто», яке все частіше трапляється в текстах фахівців і назвах проектів, що досліджують перспективи розвитку міст у XXI ст., ще не концептуалізоване повною мірою. Його змістовне наповнення широке й багатогранне. Перш ніж опрацювати його, необхідно звернутися до виявлення та систематизації корелятивних понять, це полегшить уведення терміна до наукового обігу, хоча, можливо, позбавить існуючої метафоричності.

Останні дослідження та публікації. Основи гуманізації міських просторів викладені в середині XX ст. в працях Дж. Джекобс, К. Лінча, В. Л. Глазичева, А. В. Іконнікова, представників Чиказької школи на чолі з Р. Парком. Макропроцеси розвитку сучасного суспільства як «мережевого» і «плинного» виявили М. Кастельс і З. Бауман. Концепт «відкрите місто» активно використовують відомі урбаністи Р. Флорида і С. Анхольт. Про креативність постіндустріальних і неоіндустріальних міст ідеться в працях Ч. Лендрі, К. Дінні, В. Рибчинського. Основні концепції розвитку міст висвітлено в праці Є. Г. Трубіної. Концепції розвитку міст засобами архітектури і генезис соціокультурного простору міст дослідив автор цієї статті, а також Р. Ю. Порозов, С. В. Веселова, С. А. Смирнова та ін.

Мета статті — визначити ключові характеристики відкритого міста в процесі аналізу основних типів міст XX–XXI ст. і синхронних їм соціокультурних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складність роботи зумовлена тим, що у ХХІ ст. міста стають основним місцем докладання зусиль різних фахівців — не тільки архітекторів, містобудівників, урбаністів, але й економістів, фахівців з комунікацій, дизайнерів, представників гуманітарного знання. Нині місто посідає одне з перших місць серед цивілізаційних досягнень людства, але при цьому воно недостатньо вивчене як якісна цілісність, неповторний продукт регіону або епохи. Відповідно, складність міських процесів часто змушує спростити реальну ситуацію в наукових і проектних моделях, формалізації уявлень про міста, що, водночас, ускладнює пошук ідентичності, визначення стратегії розвитку окремих міст, перспективи формування простору, орієнтири під час прийняття довгострокових рішень. Останні 100-150 рр., на відміну від ранніх етапів, міста дедалі менше розвиваються спонтанно: планування, управління і проектування є провідними практиками в цій сфері. Фахівці з розвитку міст використовують значний інструментарій — концепції, методи, методики, алгоритми. Використання готових рішень без урахування кліматичного, соціокультурного, економічного контексту може не надати ефективних результатів. Це свідчить про те, що сфера управління розвитком міст потребує постійних творчих зусиль фахівців різних профілів. Як приклад можна навести дослідження В. Л. Глазичева [7]. Концепція відкритого міста, яка формується, багато в чому перешкоджає схематизму, акцентуючи саме на індивідуальній неповторності різних міст. Природно, її реалізація потребує певних зусиль, складність яких полягає не стільки в їх кількості, скільки в новизні підходу, необхідності змінити картину світу (картину міста) у свідомості фахівців.

Складність такого вивчення розвитку міста акцентує міждисциплінарні підходи, різноманітні методології і наявність єдиного категоріального апарату аналізу та проектування для забезпечення професійного та громадянського порозуміння. В іншому разі учасники процесу говоритимуть різними мовами, не чуючи і не розуміючи один одного. Невипадково місто є предметом постійних і не завжди продуктивних дискусій. Припустимо, прихильники збереження об'єктів історичної спадщини, які використовують юридичну або мистецтвознавчу лексику, не можуть знайти спільної мови з економістами та менеджерами, які дотримують прагматичного цілераціонального підходу. Їм перешкоджає й існуюче понад століття механічне розділення єдиного (і щоразу унікального) міського простору на види, форми, частини. Саме тому фахівця

з ландшафтного дизайну можуть не почути девелопер або транспортник, стріт-арт інколи сприймається як вандалізм (а не засіб посилення естетичних характеристик міського середовища). У результаті, в більшості випадків, домінує суто прагматичний підхід, який відповідає на запитання про те, який прибуток і наскільки швидко принесе той чи інший новий міський проект.

У Росії подібна конфліктогенність у судженнях про місто пов'язана з тим, що дослідницькі зусилля фахівців різних галузей достатньо розрізнені. Іноді вони перетинаються. Їх необхідно інтегрувати на основі загальних, інколи закономірно дискусійних, уявлень про фактори та тенденції розвитку сучасного міста.

Роботу може полегшити наявність «стартових» моделей, співвіднесення з якими полегшує кожному з учасників дослідження визначення місця його питання серед інших. Ці моделі наукою повною мірою ще не розроблені, але чітко простежуються в працях з тематики дослідження.

На нашу думку, нині вирішальну роль щодо визначення адекватного судження про місто та міські процеси відіграє їх належність до однієї з трьох провідних економіко-культурних моделей або розуміння того, що складові цих моделей взаємодіють у будь-якому процесі або продукті, визначаючи неоднозначність оцінок. Наприклад, спорудження великого іміджевого об'єкта є доцільним для міста, що вибудовує або зміцнює свої зовнішні комунікації (завдання, характерне для більшості міст зламу ХХ–ХХІ ст.), але навряд чи доречне для його екологічно орієнтованого або, навпаки, повністю індустріального «побратима».

Виокремлення моделей може здійснювати фахівець-культуролог, котрий керується методологією гуманітарного знання і прагне комплексного розгляду всіх міських практик. Праксеологічний підхід дозволяє відійти від ієрархізації видів діяльності або їх результатів, акцентуючи на унікальному для кожного етапу або типу поєднанні активностей. Крім того, він не перешкоджає необхідній систематизації в описі й аналізі.

У свою чергу, прояв кожного з означених нами типів міст не обов'язково відбувається в хронологічному порядку: він характерний, радше, для міста загалом, як якогось організму або продукту культури. У реальних містах типові ознаки можуть проявлятися одночасно — на різних територіях або в різних формах буття міста і його жителів.

Індустріальне місто виникає як результат появи незалежності людини від природи та створення власного порядку на основі

неухильного підпорядкування життя промисловим цілям і циклам. «Основний» період розвитку міста — між початком XVIII і кінцем XX ст. Життя за заводським гудком, долученість до виробничого процесу в ролі його «гвинтика», пріоритети виробництва над усіма іншими сферами життя, прагматизм і техніцизм є невід’ємними ознаками таких міст. Цінності індустріального міста, зазвичай, мають фізичне вираження — архітектурні об’єкти, машини, верстати. Його структура визначається не стільки соціальним складом, скільки потребами виробництва. Фактором успіху є «висота труби», знаком соціального престижу — ступінь віддаленості від неї домівки або місця відпочинку городянина.

Час розквіту індустріальних міст зламу XIX–XX ст. не збігається з виникненням перших масштабних теорій, які осмислюють їх досвід. «Розуміюча соціологія» Макса Вебера або праці Чиказької школи виникають дещо пізніше і знаменують радше перехід до наступної стадії, що надає людині або спільноті більше місця, ніж це передбачено практикою. Так само й модерністські ідеї «міста-саду» або «соціалістичного міста» виникають як реакція на кризові явища в індустріальних містах, такі як відчуженість, засмічення, хаотичне стихійне розширення, бруд, соціальне неблагополуччя тощо.

Постіндустріальне місто, що формується в другій половині XX ст., орієнтоване на фінансові, іміджеві цілі, розвиток індустрії обслуговування. У ньому відбувається зміщення акцентів з виробництва на розподіл і споживання. Відповідно, посилюється роль комунікацій, насамперед маркетингових. Цілям маркетингу підпорядкована і більшість культурних проєктів, зокрема формування іміджу міста, проведення подій різного масштабу, підвищення інвестиційної привабливості тощо.

Місто змінює свою структуру: в його центрі виникають численні офісні будівлі, а раніше чітко структурований простір стає розмитим і поліфункціональним. На колишніх промислових територіях виникають моли, центри мистецтва або лофти, а самі промислові об’єкти витісняються на периферію міста, далі від центру з його дорогою землею. Оцінювати події однозначно позитивно не слід, оскільки ідеологія економічної вигоди може спотворити архітектурний вигляд [12; 16], а мегаподія і суперпроєкти — виснажити міську скарбницю, при цьому ніяк не відбиваючись на внутрішньому іміджі, ставленні городян до місця життя і роботи [9], спричиняти ненависть до міста, про яку так безапеляційно писав наприкінці 1990-х рр. Ж. Бодрійяр [2]. Навіть сучасні ансамблі,

що набули визнання (наприклад, Дефанс у Парижі) Ж. Бодрійяр характеризує як «псевдоцентри», оскільки вони створюються для якихось зовнішніх цілей (бізнес, туризм), а не для городян. Основним виходом він убачає створення місць, що запобігають самотності людини в міському середовищі.

Феномени постіндустріалізму багато в чому ініціюються теорією і практикою маркетингових комунікацій. Місто проектується й прогнозується як їх продукт, виникають алгоритми дій, які широко транслюються, набуваючи стереотипності і не завжди відповідаючи конкретним умовам. Дії, що одного разу виправдали себе, неваріативно повторюються багатьма іншими містами. Прикладом можуть слугувати пішохідні зони в російських містах з їх камерною скульптурою, вазонами і фонтанами.

Чи відкрите постіндустріальне місто? Можливо. Але це більшою мірою спонтанна відкритість, пов'язана з новими практиками культурного споживання, такими як шопінг, туризм, арт-бізнес, а також детермінована економічними показниками. У постіндустріальних містах, незважаючи на всі фінансові можливості, не завжди реалізується ідея Дж. Джекобс про «місто для пішоходів» [8], яка випередила свій час більше ніж на півстоліття.

Неоіндустріальне місто ХХІ ст., зумовлене зміною самого виробництва, розвитком комп'ютерних технологій, переходом до енерго- і ресурсозберігаючих технологій, виникненням «білої металургії» та інших новітніх виробництв. Воно — втілення ідеї сталого розвитку та зростаючої екологізації мислення людей. З точки зору управління, неоіндустріальне місто характеризується розвитком місцевих громад, актуальністю ініціатив жителів, пріоритетом муніципальної економічної політики. Цій моделі міського розвитку синхронні теорія і практика культурного брендингу території [4].

Час неоіндустріальних міст актуалізує інтелект і розумову працю. Гігантоманія змінюється інтересом до проблем окремого міста, його «духу», історії, людей, їх діяльності. Виникають абсолютно нові тренди, що потребують адекватних попередніх дій фахівців з управління. Так, наявність фрілансерів, котрі поєднують оселю і місце роботи, в одних випадках спричиняє зниження транспортного навантаження, в інших — необхідність створення громадських просторів для зустрічей, презентацій, діяльності короткострокових проектних груп тощо. Інша тенденція — енерго- і ресурсозбереження — зумовлює виникнення нових архітектурних форм, що виглядають не достатньо «респектабельно» з точки зору

традиціоналістів, а значить потребують роз'яснення, освіченості споживачів [5].

Найадекватнішою цим процесам є синергетична теорія, що дозволяє трактувати місто як нелінійну, багаторівневу, самоорганізуючу, відкриту систему, в якій можливий рух по різних траєкторіях, а також досягнення взаємодії та взаємного посилення різних рівнів (організації, управління, творчості). Концепція відкритого міста фіксує, насамперед, соціокультурні показники міста неіндустріального.

Висновки. Отже, можна характеризувати концепцію відкритого міста, яка передбачає кілька смислових рівнів: реалізація ідеї міста для різних категорій городян, насамперед у просторовому сенсі — пішохідна та візуальна доступність, легкість досягнення різних частин тощо; відкритість зовнішніх і внутрішніх міських комунікацій у практиках туризму, культурного брендингу, музейних та соціокультурних проектах; «відкривання» в минулому відчужених або забруднених територій зусиллями девелоперів, містобудівників, дизайнерів; прозорість міської політики, долучення до міських процесів більшої кількості жителів і приїжджих.

На відміну від дослідників, котрі прагнуть визначити універсальні (на їхню думку) ознаки міст певного історичного періоду — «креативне місто» Ч. Лендрі, «інтегральне місто» М. Хемілтон, «місто надій» З. Баумана та ін., — акцентуємо на необхідності врахування неодночасності розвитку різних фрагментів міста, його простору і культури. Траєкторія розвитку кожного міста неповторна через безліч причин, як історичних, так і сучасних. Безперечним є використання як основи наукових теорій та цілеспрямованих дій щодо формування міських спільнот, підтримки міської ініціативи, подолання відчуженості городян від місця їх проживання.

Список використаних джерел

1. Алисов Д. А. Актуальные проблемы культурологии города [Электронный ресурс] / Д. А. Алисов. — Режим доступа: http://www.ic.omskreg.ru/cultsib/metod/alis_act.htm. — Загл. с экрана.
2. Бодрийар Ж. Город и ненависть [Электронный ресурс] / Ж. Бодрийар. — Режим доступа: http://www.ruthenia.ru/logos/number/1997_09/06.htm. — Загл. с экрана.
3. Боффиль Р. Пространства для жизни / Р. Боффиль ; пер с фр. М. Ф. Предтеченского ; под ред. А. Н. Шукуровой. — М. : Стройиздат, 1993. — 136 с.

4. Быстрова Т. Ю. От модернизма к неорационализму: творческие концепции архитекторов XX–XXI вв. / Т. Ю. Быстрова. — Екатеринбург : Вебстер, 2013. — 388 с.
5. Быстрова Т. Ю. Парк Эмшер: принципы и приемы реабилитации промышленных территорий / Т. Ю. Быстрова // Академ. вестн. Урал-НИИпроект РААСН. — 2014. — № 2. — С. 9–15.
6. Веселова С. Б. Формирование городов [Электронный ресурс] / С. Б. Веселова // Символы, образы, стереотипы современной культуры. — 9-й вып. «Эйдос». — СПб., 2000. — Режим доступа: <http://lib.gin.ru/doc/i/52077p.html>. — Загл. с экрана.
7. Глазычев В. Л. Изменения в культуре города: проблемы и парадоксы [Электронный ресурс] / В. Л. Глазычев. — Режим доступа: http://www.glazychev.ru/habitations&cities/1998_izmenenia_v_culture_goroda.htm. — Загл. с экрана.
8. Джекобс Дж. Смерть и жизнь больших американских городов / Дж. Джекобс. — М. : Новое изд-во, 2011. — 460 с.
9. Дженкс Ч. Новая парадигма в архитектуре [Электронный ресурс] / Ч. Дженкс. — Режим доступа: <http://www.a3d.ru/architecture/stat/155>. — Загл. с экрана.
10. Динни К. Брендинг территорий. Лучшие мировые практики / К. Динни. — М. : ООО «Манн, Иванов и Фербер», 2013. — 336 с.
11. Каган М. С. Философия культуры / М. С. Каган. — СПб. : Петрополис, 1996. — 416 с.
12. Колхаас Р. Нью-Йорк вне себя / Р. Колхаас. — М. : Strelka Press, 2013. — 336 с.
13. Линч К. Образ города [Электронный ресурс] / К. Линч. — М. : Стройиздат, 1982. — 328 с. — Режим доступа: <http://www.glazychev.ru/books/translations/Linch/Linch.htm>. — Загл. с экрана.
14. Лэндри Ч. Креативный город / Ч. Лэндри. — М. : Издат. дом «Классика-XXI», 2011. — 399 с.
15. Парк Р. Город как социальная лаборатория [Электронный ресурс] / Р. Парк. — Режим доступа: <http://www.urban-club.ru/?p=50> — Загл. с экрана.
16. Рыбчинский В. Городской конструктор / В. Рыбчинский. — М. : Strelka Press, 2014. — 220 с.

References

1. Alisov D. A. Aktualnye problemy kulturologii goroda [Elektronnyi resurs] / D. A. Alisov. — Rezhym dostupa: http://www.ic.omskreg.ru/cultsib/metod/alis_act.htm. — Zagl. s ekrana.
2. Bodriar Zh. Gorod i nenavist' [Elektronnyi resurs] / Zh. Bodriar. — Rezhym dostupa: http://www.ruthenia.ru/logos/number/1997_09/06.htm. — Zagl. s ekrana.
3. Boffil R. Prostranstva dlya zhizni / per s fr. M. F. Predtechenskogo; pod red. A. N. Shukurovoi. — M.: Stroiizdat, 1993. — 136 s.

4. Bystrova T. Ju. Ot modernizma k neoracionalizmu: tvorcheskii konsepsii arhitektorov XX–XXI vv. / T. Ju. Bystrova. — Yekaterinburg : Vebster, 2013. — 388 s.
5. Bystrova T. Ju. Park Jemsher: principy i priemy reabilitatsii promyshlennykh territorii / T. Ju. Bystrova // Akademicheskii vestnik UralNIIproekt RAASN. — 2014. — № 2. — S. 9–15.
6. Veselova S. B. Formirovanie gorodov [Elektronnyi resurs] / S. B. Veselova // Simvoly, obrazy, stereotipy sovremennoy kultury. — 9-j vypusk «Jeidos». — SPb., 2000. — Rezhym dostupa: <http://lib.rin.ru/doc/i/52077p.html>. — Zagl. s ekrana.
7. Glazychev V. L. Izmeneniya v kulture goroda: problemy i paradoksy [Elektronnyi resurs] / V. L. Glazychev. — Rezhym dostupa: http://www.glazychev.ru/habitations&cities/1998_izmeneniya_v_culture_goroda.htm. — Zagl. s ekrana.
8. Dzhokobs Dzh. Smert i zhizn bolshikh amerikanskikh gorodov / Dzh. Dzhokobs. — M.: Novoie izdatelstvo, 2011. — 460 s.
9. Dzhensk Ch. Novaia paradigma v arhitekture [Elektronnyi resurs] / Ch. Dzhensk. — Rezhym dostupa: <http://www.a3d.ru/architecture/stat/155>. — Zagl. s ekrana.
10. Dinni K. Brending territorii. Luchshie mirovyi praktiki / K. Dinni. — M.: OOO «Mann, Ivanov i Ferber», 2013. — 336 s.
11. Kagan M. S. Filosofija kultury / M. S. Kagan. — SPb.: Petropolis, 1996. — 416 s.
12. Kolchaas R. Nju-Jork vne sebya / R. Kolchaas. — M.: Strelka Press, 2013. — 336 s.
13. Linch K. Obraz goroda [Elektronnyi resurs] / K. Linch — M.: Strojizdat, 1982. — 328 s. — Rezhym dostupa: <http://www.glazychev.ru/books/translations/Linch/Linch.htm>. — Zagl. s ekrana.
14. Liendri Ch. Kreativnyi gorod / Ch. Liendri. — M. : Izdatelskii dom «Klasika-HHI», 2011. — 399 s.
15. Park R. Gorod kak socialnaia laboratoriiia [Elektronnyi resurs] / R. Park. — Rezhym dostupa: <http://www.urban-club.ru/?p=50> — Zagl. s ekrana.
16. Rybchinskii V. Gorodskoi konstruktor / V. Rybchinskii. — M. : Strelka Press, 2014. — 220 s.

■ UDC 008.2

Bystrova T. Yu., Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Ural Federal University, Ural State Pedagogical University, Yekaterinburg, Russia

taby27@yandex.ru

SOCIOCULTURAL FOUNDATIONS OF THE CONCEPTION «OPEN CITY»

The aim of this paper is the analysis of the concept «open city», which are becoming more widespread among the urbanists, designers, city

development specialists etc. At the same time, it still needs more proper theoretical research.

Research methodology. The author uses the cultural studies approach, involving the operation of socio-cultural models of cities of different types — industrial city, the post-industrial city, neo-industrial city. This action provides consideration of the genesis of urban development and clarifies the features of the concept «open city».

Results. The concept of open city is understood as comprising several levels, as least: city for various categories of citizens, primarily in spatial terms - pedestrian and visual accessibility, ease of achieving various parts, etc.; openness to foreign and domestic urban communications in the areas of tourism, cultural branding, museum and cultural projects; «opening» of areas (in the past alienated or contaminated) through efforts of the developers, urban planners, designers; transparency of urban processes for the greatest possible number of residents and visitors. Unlike some researchers, who bring universal (from their point of view) features of cities of a certain historical period — Ch. Landry`s «creative city», M. Hamilton`s «integral city», Z. Bauman`s «city of hopes», we insist on the necessity of accounting for the non-simultaneity of development of different parts of the city, its space and culture.

Novelty. The using of cultural studies methodology in the conceptualization of the concept "open city".

The practical significance. The results of this paper can help in the analysis of processes in modern cities, by the making of expert assessments about urban projects. Clarifying the content of the concept «open city» will help in the professional communications between specialists in different professional fields.

Надійшла до редколегії 09.04.2015 р.